

Ігор СОЛЯР

[Рец. на]: Маріуш Машкевич “Східна польська політика у XX – на початку XXI ст.: концепції та інтерпретації”. – Київ, 2015. – 312 с.

Коли побачив назву книги відомого польського дипломата, соціолога та громадсько-го діяча Маріуша Машкевича, то очікував, що автор проаналізував польські концепції східної польської політики у XX – на початку XXI ст. та їх інтерпретації у польському, українському, російському, білоруському політичних (інтелектуальних) середовищах. Однак не розчарувався, коли прочитав зміст монографії. Вона складається із двох частин: 1) нарису найважливіших ідей і концепцій, які стосуються польської східної політики; 2) інтерпретацій і контекстів польської східної політики в українських публікаціях.

Варто подякувати професорові Миколі Дорошко за ініціативу щодо видання цієї монографії. Ідея публікації виникла на презентації дослідження Маріуша Машкевича “Безпека та ідентичність” в Ягеллонському університеті в листопаді 2013 року. “Сталося так, що цей захід відбувався після завершення міжнародної наукової конференції в Кракові, під час якої науковці держав – учасниць програми ЄС “Східне партнерство” разом із польськими колегами вели дискусію на тему: чи підпише Україна Угоду про асоціацію на Вільнюському саміті 2013 року? Презентована в Кракові книжка Машкевича, видалася мені вкрай важливою та актуальною не лише в контексті відповіді на поставлене вище питання, а й тому, що науковий аналіз автора щодо витоків і основних засад східної польської політики можна вважати своєрідним ключем до розуміння того, чому саме Польща (разом зі Швецією) започаткували ініціативу “Східного партнерства” для шести держав постсовєтського простору”¹, – підкреслив Микола Дорошко в передмові до цього видання.

У передмові до монографії Маріуш Машкевич увів читача в лабораторію свого дослідження. Зокрема автор спробував пояснити вплив відомих політиків, державних і громадських діячів Юзефа Пілсудського й Романа Дмовського на формування та реалізацію східної політики Польщі. У своєму дослідженні автор зосередився на вивченні таких інтерференцій у міжнародних відносинах, які стосуються сфери ідей, думок та уявлень. Зауважу, що монографія Маріуша Машкевича не претендує на класичне історичне дослідження, адже сам автор наголосив на тому, що його головними джерелами стали публікації в академічних часописах суспільно-політичної тематики, виданнях гуманітарного профілю. “До цих матеріалів я звернувся саме тому, що вони, на мою думку, відкривали найлегший шлях до вивчення обраної мною проблеми в межах вищезгаданого

¹ *Дорошко М.* Безпека та ідентичність як основи національної державності / М. Дорошко // *Машкевич М.* Східна польська політика у XX – на початку XXI ст.: концепції та інтерпретації; пер. з польськ. – Київ: Ніка-Центр, 2015. – С. 7.

десятиліття (1990–2010 рр. – *I. С.*). Разом з тим я також використовував книги і навіть академічні підручники, які віддзеркалюють стратегічні концепції у зовнішній політиці України. Окрім того, я спираюся на спогади дипломатів і політиків, біографічні дослідження і наукові праці, в яких були задокументовані та знайшли відображення два десятиліття східної політики Третьої Речі Посполитої², – уточнив автор.

Маріуш Машкевич у вступі визначив критерії та головні осі суперечок, насамперед у польській сучасній науці, навколо питань, що стали предметом його дослідження. А це – безпека, ідентичність, патріотизм, націоналізм, державні й національні інтереси та ін. Часто автор вдається до історичного екскурсу для кращої ілюстрації своїх тверджень і висновків. Дослідник, заради створення чіткішої картини сучасних явищ у міжнародному житті, спробував окреслити найважливіші ідейні течії й концепції зовнішньої політики, розглянувши їх під історичним кутом зору і спираючись при цьому на праці польських істориків Другої Речі Посполитої. Зокрема, автор справедливо стверджує, що в міжвоєнне двадцятиліття ХХ ст. гарантування недоторканості своїх кордонів, захист від потенційної зовнішньої загрози змішалися в концепціях міжвоєнної Польщі з фундаментальною справою державної та національної ідентичності. “Історичний досвід Речі Посполитої заохочував правлячі еліти міжвоєнної доби шукати такий шлях розвитку, який би враховував унікальний експеримент Першої Речі Посполитої кінця ХVІІІ ст. Йдеться про спробу побудувати республіканський устрій, в основі якого лежала б не етнічна чи класова ідентифікація, але більш універсальні цінності, пов’язані з повагою до інакшості, а також принципи відокремлення держави від релігії і поділу влади на три окремі й незалежні один від одного простори – законодавчу, виконавчу і судову гілки”³. На моє переконання, для більшості державних діячів і польських політиків 1920–1930-х років ці тези були надзавданням, до практичного вирішення якого вони так і не встигли підійти через різні причини.

Автор погоджується з Мареком Корнатом, який згрупував польську зовнішньополітичну думку Другої Речі Посполитої довкола трьох ідейних осередь. Першим із них є концепція так званого *Realpolitik* (Константин Скірмунт, Еразм Пільц), яка передбачала тісну співпрацю з Францією, що мала визначальну перевагу в тодішній Європі. Другим ідейним осередям є так звана концепція ідеалістичного мультилатерізму (Александр Скінський). В її основі лежала впевненість у дієвості Женевського протоколу від 2 жовтня 1924 року – еволюція міжнародних відносин мала призвести до появи системи загальної безпеки, в якій Польща мала стати не лише спостерігачем, але й її активним учасником. Третє осереддя – концепція так званої рівноваги, яку в 1926 році запропонував (у вигляді “двох канонів”) Юзеф Пілсудський. Вона передбачала підтримування союзницьких відносин із Францією, Румунією, а також нормалізацію взаємовідносин з двома великими сусідами – Німеччиною та СРСР. Як на мене, цей поділ надто умовний. Мені видається, що варто говорити тут про еволюцію зовнішньополітичної концепції, де ці три осереддя хронологічно змінювали одне одного взаємопроникаючи, не відкидаючи найважливішого в кожному під впливом калейдоскопічних змін у міжнародних відносинах міжвоєнного двадцятиліття

² *Машкевич М.* Східна польська політика у ХХ – на початку ХХІ ст.: концепції та інтерпретації / Маріуш Машкевич; пер. з польськ. – Київ: Ніка-Центр, 2015. – С. 13.

³ Там само. – С. 51.

ХХ ст. Водночас підтримую тезу автора про те, що суверенна польська політична думка могла реалізовуватися (особливо у сфері східної політики) лише протягом двох двадцятиліть – у 1918–1939 роках і в період після 1989 року.

Дослідник фахово охарактеризував ягеллонську, п’ястівську, євроатлантичну течії, ідеї “фінляндизації” та Східного партнерства, які стосувалися польської східної політики. Сутність кожної з них аналізувалася крізь призму понять безпека та ідентичність, які стали критеріями поділу різних ідейних просторів і концепцій. Автор дослідження, розставляючи акценти саме у східній польській зовнішній політиці, паралельно не міг оминати також питання про шляхи здобуття незалежності Польщі.

Цілком погоджуюся з висновком автора, що “польська східна політика на зорі Третьої Речі Посполитої, безперечно, була схожою на доволі хаотичний і випадковий конгломерат задумів, ідей *ad hoc* ремінісценцій про велику історію держави та нації. Етнічний патріотизм, витоки якого в нас не зовсім справедливо пов’язують із доробком Романа Дмовського, за останнє двадцятиліття завалив досягти багатьох стратегічних цілей у сфері безпеки. Стисло кажучи, етнічно-історичні конфлікти могли легко використовуватися (і таки стали знаряддям) для руйнації кожного плану чи стратегії, в межах яких пріоритет надавався питанням безпеки (історичні суперечки, польська меншість)”⁴.

Друга частина монографії – “Інтерпретації і контексти польської східної політики в українських публікаціях” – цікава аналізом понять, а також способів інтерпретації ідей і концепцій у політичній думці та зовнішній політиці Польщі, які знайшли відображення у працях українських аналітиків та інтелектуалів – Ярослава Грицака, Миколи Рябчука, Наталії Яковенко, Володимира Горбуліна, Григорія Перепелиці, Сергія Пирожкова, Сергія Стоєцького, Наталії Кононенко та ін. Проте Маріуш Машкевич “бере собі в допомогу” і польських дослідників і аналітиків – Йоанну Конечну, Томаша Стриєка, Богумілу Бердиховську, Катажину Єндрачик та ін. Розділи цієї частини змістовно є менше пов’язаними між собою (у порівнянні з першою), але, загалом, вписуються в загальну концепцію монографії.

Автор, напевне по-дипломатичному, найдражливіше в сучасних польсько-українських взаєминах залишив для аналізу “на пізніші часи”. Хоча дослідник у висновках підкреслив, що, розглядаючи відносини Польщі з Україною, “намагався довести гіпотезу про те, що український дискурс ідентичності значною мірою корелюється із нашими польськими конфліктами в цьому просторі. А це суттєво полегшує взаєморозуміння і – хоч би як парадоксально це звучить – допомагає поглянути відсторонено на складні історичні події на основі їх концептуалізації і аналітичної інтерференції”⁵.

Маріуш Машкевич аналітично захоплюється (разом із вищеназваними авторами публікацій) перебігом формування й переліком політичних концепцій, які дискутувалися представниками української влади й політичними елітами, науковцями (взаємини з Росією, Польщею, вступ до НАТО, ЄС та ін.).

Дана монографія є спробою історіософського осмислення концепцій та інтерпретацій східної польської політики у ХХ – на початку ХХІ століть. Вона не ставить крапки над “і”, а скоріше – три крапки. Вона читача спонукає мислити, дискутувати, шукати свої варіанти бачення досліджуваних проблем.

⁴ Машкевич М. Східна польська політика... – С. 174.

⁵ Там само. – С. 290.